

Толчєєва Т.С.
 Національний педагогічний університет
 імені М. П. Драгоманова

СПЕЦИФІКА КОГНІТИВНОЇ СПОЛУЧУВАНОСТІ АБСТРАКТНИХ ІМЕННИКІВ

У статті розглядається проблема існування ступіня істинності наявного знання, що виражаються абстрактними іменниками. Аналізується рівень впевненості людини в наявності знання: від повного його усвідомлення до повного ігнорування.

Ключові слова: абстрактний іменник, когнітивний класифікатор, ступінь істинності наявного знання, ментальний стан.

Психолінгвістичний аналіз абстрактних іменників є найбільш поширеним у прагматичних дослідженнях (Ю. С. Степанов, Н. Д. Арутюнова, О. С. Кубрякова, Л. О. Чернейко та ін), в яких процес сприйняття абстрактного іменника в лінгвістичному плані (його назви, семантики, походження) пов'язується з його сприйняттям у психологічному, тобто з утворенням асоціацій у свідомості людини, які викликає певний абстрактний іменник, а точніше – його назва.

Так, Ю. С. Степанов протиставляє абстрактні найменування “як нерєферентні, неденотативні лексичні денотативні, яка тяжіє до позначення понять” [3 : 158]. На відміну від Ю. С. Степанова, когнітивний аспект абстрактного іменника Н. Д. Арутюнова розглядає з іншої позиції, поділяючи всі субстантиви на три класи: імена особи-неособи, імена конкретно-предметного та абстрактно-подійного значення. На думку дослідниці, “чим більше виражене предметне значення має іменник, тим важче він буде безпосередньо застосовуватись у конструкціях речень” [1 : 268]. Таке є можливим через багатозначність конкретних іменників, що дає підстави вважати абстрактний іменник простішим у застосуванні, а отже, – і у відтворенні когнітивного зв'язку з лінгвістичним.

У Словнику когнітивних термінів О. С. Кубрякова дає визначення когнітивних класифікаторів як актуальних класифікаційних ознак, які впорядковують для людини і дійсність, і мову [2 : 129]. За такими класифікаторами, які можуть бути покладені в основу поділу на групи, відбувається достовірніше ознайомлення та вивчення когнітивного аспекту абстрактного іменника та усвідомлення його

семантичного значення. Звернімося до дослідження ментального стану абстрактних найменувань Л. О. Чернейко в її праці "Лінгвофілософський аналіз абстрактного імені", яка пропонує вивчати вплив абстрактних іменників на свідомість людини. Серед ознак, за якими інтерпретуються абстрактні іменники в когнітивному аспекті, значне місце, за Л. О. Чернейко [4 : 98] належить таким критеріям: 1) ступінь істинності наявного знання; 2) ступінь чіткості розумового змісту знання; 3) вид об'єкта знання; 4) об'єм розумового змісту знання.

Визначальним когнітивним класифікатором лексико-семантичного поля ментальних станів людини є ступінь істинності наявного знання. Це, так би мовити, рівень впевненості людини в наявності знання – від більшого ступеня до відсутності такого взагалі.

За ступенем істинності наявного знання виділяємо: 1) ментальні стани наявності істинного знання (*consciousness*); 2) ментальні стани наявності кванта істинного знання (*thought, idea*); 3) ментальні стани зосередженості з метою поповнення істинного знання (*attention, curiosity*); 4) ментальні стани впевненості в істинності наявного знання (*belief, faith, trust, hope*); 5) ментальні стани інтелектуального потрясіння (*surprise, amazement*), які реалізуються порушенням певної норми очікування; 6) ментальні стани невпевненості в істинності наявного знання (*doubt, hesitation*); 7) ментальні стани відсутності знання (*ignorance*).

Цікаво, що ментальні стани віри (*belief, faith, trust*) і надії (*hope*) відрізняються один від одного за рівнем істинності наявного знання. Якщо говоримо про віру (*belief, faith, trust*), то має місце більший ступінь впевненості в істинності знання, а стан надії (*hope*) базується лише на незначній долі впевненості.

Наступний критерій, за яким поділяють ментальні стани, – це ступінь чіткості розумового змісту знання. Виходячи із семантики слова, чіткий ментальний стан мають абстрактні іменники *свідомість* (*consciousness*), *віра* (*belief, faith, trust*). Як чіткий, так і нечіткий ментальний зміст можуть мати стани наявності істинного знання (*consciousness*), наявності кванту істинного знання (*thought, idea*), зосередженості з метою поповнення істинного знання (*attention, curiosity*). Також нечіткий розумовий зміст і у ментального стану надія (*hope*). Не знаходимо ознаки чіткості розумового змісту і у ментальних станах відсутності знання (*ignorance*).

Класифікація ментальних станів за видом об'єкта знання, який характеризує зміст інформації ментальних станів за:

– наявності істинного знання (*consciousness*), де об'єктом виступає будь-яка інформація, часто – інформація про себе, оскільки, перш за все, говорячи про знання чи свідомість, маємо на увазі власну;

– наявності кванта істинного знання (*thought, idea*), коли є будь-яка інформація взагалі, незалежно від того, характеризує вона людину чи ні. А стан натхнення ще й характеризується раптовістю появи і недовготривалістю збереження.

– поповненням істинного знання (*attention, curiosity*), якщо є значима інформація, тобто та, яка має певну привабливість для мовця (*увага*), позитивно значима інформація (*допомливість*).

Ментальні стани віри (*belief, faith, trust*) характеризуються будь-яким значеннєвим об'єктом. Зокрема виділяють релігійний об'єкт (Бог – *Faith*). Ментальний стан надії (*hope*) передбачає наявність будь-якого бажаного об'єкта. Об'єктом ментальних станів інтелектуального потрясіння (*surprise, amazement*) є взаємовиключні кванти попереднього і наявного знання. Об'єкт станів невпевненості в істинності наявного знання (*doubt, hesitation*) – це альтернативні ідеї. А у ментальних станах відсутності знання (*ignorance*) об'єкт відсутній взагалі.

Останній критерій, за яким характеризують ментальні стани, – це об'єм розумового змісту знання. За цим критерієм виділяють такі стани:

– наявність цілісного знання передбачають ментальні стани наявності істинного знання (*consciousness*);

– стани *thought, idea* мають один квант значення.

Ментальні стани зосередженості з метою поповнення істинного знання (*attention, curiosity*) та ментальні стани впевненості в істинності наявного знання (*belief, faith, trust, hope*) містять невизначену

(іноді навіть довільну) кількість квантів знання. Зміст ментальних станів інтелектуального потрясіння (*surprise, amazement*) становлять взаємовиключні кванти попереднього й наявного знання. Зміст станів *doubt, hesitation* становлять альтернативні кванти знання. А у ментальних станах відсутності знання (*ignorance*) немає і об'єму розумового змісту знання.

На основі описаних вище класифікацій визначимо когнітивну сполучуваність абстрактних найменувань, які скласифіковано нами за ступенем впливу на ментальний стан людини – від найсильнішого впливу до найслабшого. Це: 1) *consciousness*; 2) *thought, idea*;

3) *attention, curiosity*; 4) *belief, faith, trust, hope*; 5) *surprise, amazement*; 6) *doubt, hesitation*; 7) *ignorance*.

Розглянемо вплив цих абстрактних іменників на формування ментального стану людини на прикладах речень із роману Шарлотти Бронте "Джейн Ейр" [5]. Наведені нижче речення відрізняються за ступенем істинності наявного знання, за ступенем чіткості розумового змісту знання та за видом об'єкта знання:

1. *My consciousness was aware that a moment's mutiny had already rendered me liable to strange penalties.*

2. *This spectacle of another's suffering and sacrifice rapt my thoughts from exclusive meditation on my own.*

3. *And I was glad of the unexpected opportunity to gratify my much-excited curiosity.*

4. *I think because you said it with such an earnest, religious energy, and because your upward gaze at me now is the very sublime of faith, truth, and devotion: it is too much as if some spirit were near at me.*

5. *My surprise was amazing.*

6. *After an infinitesimal hesitation he included Daisy with a slight nod, and she winked at me again.*

7. *I felt the real ignorance from him and his mother.*

У першому реченні спостерігаємо наявність істинного знання та чіткий ментальний стан, вербалізований за допомогою абстрактного іменника *consciousness* (свідомість). Об'єктом тут виступає не будь-яка інформація, а саме інформація про себе, оскільки речення починається словами *my consciousness* (моя свідомість), тобто мовець відчуває абсолютну впевненість у тому, що говорить, і в його свідомості формується чіткий образ абстрактного поняття.

У другому реченні маємо абстрактний іменник *thoughts* (думки). Як і в понятті *idea* (ідея), у ментальному стані іменника *thoughts* міститься квант істинного знання. Це вже не абсолютна впевненість, рівень якої в наявності знання зменшується. Зазначимо, що іменник, який розглядається, має чіткий ментальний стан, оскільки мовець, хоча і не впевнений на сто відсотків в істинності інформації, але точно знає, про які *думки* йдеться. Об'єктом цього ментального стану є будь-яка інформація, адже поняття *thoughts* (думки) може мати різний зміст, залежно від того, яке розуміння в це поняття вкладають різні люди.

У наступному реченні абстрактний іменник *curiosity* (допитливість) разом із поняттям *attention* (увага) є відображенням ментального стану зосередженості з метою поповнення істинного

знання, об'єктом якого є важлива інформація (яка має привабливість для мовця або є позитивно значимою). У цьому реченні вже не йдеться про впевненість в інформації (адже інформації як такої нема, є лише цікавість до неї); йдеться про людську допитливість чи інтерес до чогось, який залежить у першу чергу від самого індивіда. Таким чином, рівень впевненості людини в наявності знання ще більше знижується.

Знизиться досліджуваний рівень і від наступної групи абстрактних іменників: *belief, faith, trust, hope* (*віра, довіра, надія*) – четверте речення з зазначених вище. Для цих ментальних станів притаманний лише незначний ступінь впевненості в істинності знання, адже мовець хоче вірити в доступну інформацію, але поклатися на неї не може, бо знайти докази її існування іноді навіть і неможливо. Хоча також відзначимо, що ментальний стан цих абстрактних понять є чітким, адже кожен для себе точно визначає, у що вірити та на що сподіватися. Об'єкт знання для цих іменників може бути будь-який, що також залежить від вибору самого мовця.

П'яте речення актуалізує слово *surprise*, яке разом з поняттям *amazement* означає 'здивування, сюрприз'. Це ментальні стани інтелектуального потрясіння, які реалізуються порушенням певної норми очікування. Жодного відчуття впевненості в знанні тут вже не буде, оскільки людина може отримати як позитивний, так і негативний результат свого очікування, який її відповідно порадує чи, навпаки, засмутить, незалежно від її бажання.

Об'єктом дослідження цих станів інтелектуального потрясіння є взаємовиключні кванти попереднього і наявного знання: тобто сподівання людини на щось може абсолютно не збігатися з реальністю очікуваного. Це підтверджує нашу думку про те, що рівень впевненості в істинності наявного знання буде значно знижуватися.

Наступним кроком у зменшенні відчуття впевненості будуть абстрактні поняття *сумнівів* та *вагань* (*doubt, hesitation*) – шосте речення. Ці ментальні стани вже виражають невпевненість в істинності наявного знання, хоча й передають певне вагання, сумніви людини щодо якоїсь інформації. Проте це лише сумніви, впевненості в такій інформації абсолютно немає. Розумовий зміст досліджуваних абстрактних іменників нечіткий; зміст станів являють собою альтернативні кванти знання. Маємо на увазі, що, вагаючись, людина може вибрати серед декількох ту альтернативу, яка їй здається найкращою в конкретній ситуації. Такі вибори є суб'єктивними,

збігаються дуже рідко, що є ще одним доказом того, що впевненості в можливій інформації бути не може.

Протилежністю найвищого ступеня істинності наявного знання є повне його ігнорування, а точніше, – його відсутність. Це найнижчий ступінь істинності наявного знання. Це ментальний стан *ignorance*, який саме і характеризується відсутністю знання та нечіткістю розумового змісту. За відсутності знання не виділяємо і його об'єкта. У цій ситуації абсолютно ніякої впевненості в інформації не буде, як не буде і самої інформації; з боку людини (на цьому рівні) буде повне ігнорування інформації.

Для надання описаним вище ознакам ментальних станів абстрактних іменників систематизації узагальнимо матеріал схематично, взявши за основу когнітивну класифікацію абстрактних іменників Л. О. Чернейко в її роботі “Лінгвофілософський аналіз абстрактного імені”. У схемі позначимо сім назв рівнів абстрактних найменувань відповідно до ступеня істинності наявного знання – від найвищого ступеня до найнижчого: від абсолютної впевненості людини в істинності знання до повного його ігнорування.

Ступінь істинності наявного знання

найвищий ступінь

- *consciousness*
- *thought, idea*
- *attention, curiosity*
- *belief, faith, trust, hope*
- *surprise, amazement*
- *doubt, hesitation*
- *ignorance*

найнижчий ступінь

Ці ментальні стани віддзеркалюють рівні істинності наявного знання. Отже, ступінь істинності наявного знання знижується від найвищого до найнижчого відповідно до ментальних станів, що виражаються абстрактними іменниками. Згідно з цим знижується і рівень впевненості людини в наявності знання: від повного його усвідомлення до повного ігнорування (що і було відображено на схемі та проілюстровано на прикладах з художньої літератури).

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и смысл / Нина Давидовна Арутюнова. — М. : Наука, 1976. — 383 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под. общ. ред. Е. С. Кубряковой. — М. : филол. фак-т МГУ имени М. В. Ломоносова, 1996. — 245 с.
3. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Юрий Сергеевич Степанов. — М. : Высш. школа, 1975. — 271 с.
4. Чернейко Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Людмила Олеговна Чернейко. — М. : Высшая школа, 1997. — 157 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

Bronte Ch. Jane Eyre / Charlotta Bronte. — Penguin Popular Classics, 1994. — 448 p.

Толчеева Т. С. Специфика когнитивной сочетаемости абстрактных существительных. В статье рассматривается проблема существование степени интенсивности знания, которое выражается абстрактными существительными. Анализируется уровень уверенности человека в наличии знания: от полного его осознания до полного игнорирования.

Ключевые слова: абстрактное существительное, когнитивный классификатор, степень интенсивности наличия знания, ментальное состояние.

Tolcheyeva T. Peculiarities of abstract nouns cognitive valency. The article highlights the problem of existing the degree of available knowledge verity which is expressed by abstract nouns. The level of human surety of available knowledge is analized: from its full perception to ignorance.

Key words: abstract noun, cognitive classificator, degree of available knowledge verity, mental state.